

Етюд як складова творчості Тараса Шевченка

Анотація

У статті розглядаються дві складові творчого доробку Тараса Шевченка – література та живопис.

Ключові слова: ескіз, етюд, доробок.

Мистецька спадщина Тараса Шевченка нараховує близько тисячі малярських одиниць. Та це далеко не повний перелік творів поета, адже маємо незаперечні підстави вважати загубленою або ж незнайденою ще чималу їх кількість, тому що певні життєві обставини мистця не сприяли їхньому збереженню. Серед наявних творів близько половини складають рисунки, що належать до творчої лабораторії художника. Переважну більшість з-поміж знайдених творів безперечно становлять підготовчі рисунки або й просто начерки різного характеру і ступеня завершеності.

Двома основними складовими творчої лабораторії Т.Шевченка є ескізи та етюди. Наразі говоримо про другу складову творчої лабораторії Т.Шевченка. Етюд (франц. *etude* від латинського *studium* – вправа, вивчення) – термін, вживаний у різних мистецтвах, проте найбільш поширений в образотворчому та музичному. У музичній літературі відомі два основні типи етюдів: етюд-вправа, призначений для тренажу виконавського апарату, і твір для концертного виконання, так само побудований на певних технічних прийомах. В образотворчому мистецтві – живопису, графіці, скульптурі – етюд, виконаний обов'язково з натури, з моделі має широкий діапазон призначення і застосування. Це й учнівські етюди з натурників, і опрацювання окремих елементів створюваної картини, і етюдні зарисовки побаченого. І все це – школа художника, творця, у той час, коли написаний композитором етюд – школа для виконавця музичного твору. Така відмінність обумовлена специфікою кожного з мистецтв і визнає ще одну

їхню особливість: у музиці до написання етюда звертаються здебільшого композитори, які мають педагогічно-виконавську практику, відтак не кожний композитор має у своєму доробку етюд. Натомість немає художника, який не малював би етюди з натури – і в учнівські роки, і в роки зрілої творчості.

Петербурзька академія мистецтв від початку XIX століття орієнтувала своїх вихованців саме на посилення уваги до людини, до природи, до оточуючої дійсності. Новітні тенденції запроваджував у своїй педагогічній практиці майбутній учитель Т.Шевченка – Карл Брюллов, для якого вірність naturі становила найвищу мистецьку вартість твору.

Міцно засвоєне Шевченком в молоді роки кредо учителя по багатьох роках лягло на папір у словесному виразі, який був записаний у щоденнику поета 12 липня 1857 року: «Великий Брюллов черты одной не позволял провести без модели, а ему, как исполненному силою творчества, казалось бы это позволительным». Судячи із сказаного Шевченком, доходимо висновку, що основним засобом для досягнення істинної правди є для нього етюд. Малюючи з натури, вдивляючись у зображуваний об'єкт, художник не тільки осягав його внутрішню структуру і зовнішню форму, а й глибинний, подекуди й філософський зміст.

У спадщині Т.Шевченка представлені основні види етюдів – навчальні вправи, проробка окремих елементів майбутнього твору, етюдні начерки-спостереження і, нарешті, численні самодостатні художньо вартісні пейзажні етюди.

Фундаментальну професійну художню освіту Т.Шевченко отримав у Петербурзькій академії мистецтв (1838-1845 рр.). «Упродовж 1839 до лютого 1842, а згодом у березні-травні та жовтні 1844р. – значиться в документах і матеріалах до біографії – він відвідував провідний на той час натурний клас академії, брав участь у 28 місячних та третинних (за третину року) рисувальних та живописних екзаменах» [3, 11]. Нам у спадок залишилися екзаменаційні рисунки «Два натурники» (1840) і «Натурник» (1844) та екзаменаційні живописні роботи – «Натурник у позі Марсія» (1840), а також

етюд «Натурник на червоній тканині» (1844). Збереглися і кілька навчальних етюдів, рисованих у натурному класі під час занять. У двох етюдах з натурника Мартіана можна прослідкувати працю над рисунком: анатомічне прочитання натури у різних положеннях рук та ніг, при цьому варто звернути увагу на різне навантаження і на обидві, і на одну ногу. Саме це вимагалось від учнів на заняттях у натурному класі.

Оцінений високим п'ятим номером етюд «Два натурники» засвідчує міцні знання анатомії, високо майстерне світло-тіньове моделювання могутньої статури зображеного зі спини натурника, впевнене й енергійне відтворення руху. Прекрасне володіння анатомічно правильним моделюванням оголеної чоловічої статури художник засвідчив у багатьох творах наступних років. Тут варто пригадати малюнки років заслання «Серед товаришів», «Сюїта самотності», «Притча про блудного сина», малюнки казахських хлопчиків й «Хлопчик-натурник» 186 0року.

Карл Брюллов, як згадує М.Рамазанов, часто давав настанови своїм учням – заносити в альбом все, що привертає увагу своєю живописністю чи становить інтерес для опанування складностями рисунка» [2, 91]. Увагу Т.Шевченка своєю живописністю, різнобарв'ям поз, поворотів, силуетів привертала й учні академії під час занять, про що свідчать кілька етюдів, зроблених в альбомі. Постійне зарисовування Шевченком побаченого спричиняється до блискучого володіння рисунком, до вивчення людини в найрізноманітніших ситуаціях – її ходи, манери триматися, одягатися тощо.

У мистецькій спадщині Т.Шевченка, а якщо конкретно – то це в етюдах, бачимо особливе, тремтливе відчуття рослинного світу. Воно промовляє до нас і з поетичних творів, і з численних рисунків дерев, гілочок, очерету, латаття, в'юнких рослин. З цими улюбленими серцю витворами природи митець ніби веде тиху потаємну розмову. Однак важко однозначно стверджувати, кому в розмові з навколишнім світом – поету чи художнику, належить першість образного осяяння.

У багатьох шевченкознавчих працях зустрічаємо спробу прослідкувати

зв'язок творчого мислення в обох Шевченкових іпостасях – поета і художника, але здебільшого за точку відліку автори беруть поетичний образ або певну змістову ситуацію літературного твору, і вже йдучи від них, шукають і часто знаходять відповідники у творчості художника. Завдяки цьому зв'язку ми можемо розглянути один з ранніх етюдів Т.Шевченка – рисунок «Тополя», виконаний в альбомі Пелагеї Петровської (сестри Шевченкового товариша по Академії Петра Петровського), якій поет присвятив баладу «Тополя» (1839). Одинокі тополя зображена на березі широкої повноводної річки, ледь наміченої на дальньому плані. Нею умовно позначено низький горизонт з високим небом, на тлі якого виокреслюється силует тополі. Поета, безперечно, вразила зустріч у північних широтах з усамітненою жителькою України, такою, як і він, викинутою з Батьківщини сиротою. З-під олівця вона постала і сиротливо, й урочисто. Чи не вона, ця тополя, що «Одна, одна, як сирота // На чужині гине!» була тим імпульсом, який покликав до життя баладу «Тополя», який повів поета у світ української народної фантазії. Прикладів, коли рисування етюда по натурі нуртувало асоціативний образний лад, у спадщині художника-поета можна знайти немало. Це і перетворення дівчини на тополя «Тополя», і відлуння відтворених пензлем яскравих суботівських вражень у містерії «Великий льох», і міцний стовбур великого дерева, на якому молода дівчина виглядає свого милого, у баладі «Причинна».

Варто відзначити, що Т.Шевченко надзвичайно любив дерева. Він милувався міцним і мудрим стовбуром старого дерева, примхливими поворотами гілок у їхньому потягу до сонячних променів, радісним мерехтінням молодої парості й тремтливим шелестом крони. Справжнім гімном дереву – уособленню життєстверджуючої й непереможної сили природи – можна вважати цикл з десяти малюнків «Дерева серед каміння», виконаних на півострові Мангишлак під час перебування поета на засланні у Новопетровській фортеці. Малюючи ці дерева, Т.Шевченко нічого не вигадував, а лише вибирав у цьому оазисі серед пустелі найбільш характерні

своєю, як учив Брюллов, живописністю. Художник відобразив складну жорстоку й одвічну боротьбу мертвої та живої природи, двобій дерева з уламками скель, відтворених енергійним рисунком, контрастним сполученням густих тіней і білих, яскраво освічених площин. Шевченко малював, бо не міг не малювати. Його приваблювала неповторність кожного дерева, кожної гілочки і водночас спільна для всіх незборимість.

Такого характеру твори цілком правомірно зараховувати до етюдів. Адже тут присутня і чисто професіональна вправа, і вивчення глибинної сутності природи. Саме вони складають значну частину мистецької спадщини Т.Шевченка. Це численні пейзажі й пейзажні замальовки в Україні, на Аральському морі і в приаральських степах, на Мангишлаку – в горах Каратау та околицях Новопетровського укріплення, по берегах Волги і у Нижньому Новгороді і, нарешті, знову в Україні у 1859 р. Різного ступеня завершеності – від нашвидкуруч зробленого олівцевого начерку до цілком відпрацьованого високомистецького акварельного твору – усі вони виконані з природи і відтворюють природу такою, якою вона є. Художник будує композицію безпосередньо на природі, йому належить віднайти точку, з якої краєвид звучить найкраще.

Отже, маємо підстави стверджувати, що етюди складають вагому частку Шевченкової спадщини – і не тільки в кількісному сенсі, а, і це головне, вони є визначальним провідником його творчого принципу історичної правди у мистецтві.